
اقوام کوچ نشین ایران

(فرهنگ، عادات، آداب و آیین ها در جوامع ایلی و عشایری)

صید محمد درخشنده

مقدمه..... ۲۱

فصل اول: نگاهی مختصر به اوضاع طبیعی و تاریخی ایران

۲۵	 اوضاع طبیعی و جغرافیای تاریخی ایران
۲۶	 محدوده‌ی جغرافیایی ایران
۲۹	 اوضاع اجتماعی، فرهنگی و عشایری ایران
۳۰	 پراکندگی عشایر ایران
۳۱	 اوضاع اجتماعی و شهرنشینی

فصل دوم: تعاریف و واژه‌های کوچ و کوچ‌نشینی

۳۵	 ایل
۳۶	 قبیله
۳۷	 طایفه
۳۷	 طایفه‌ی مستقل عشایر
۳۷	 شیوه زندگی مبتنی بر کوچ
۳۷	 عشایر نیمه کوچنده
۳۸	 عشایر رمه گردان
۳۸	 عشایر اسکان یافته (یکجا نشین)
۳۸	 زیست بوم عشایری
۳۸	 بیلاق یا سردسیر

۳۸	قشلاق یا گرمسیر
۳۸	کوچ عشایری
۳۹	مسیر کوچ
۳۹	برون کوچی
۳۹	درون کوچی
۳۹	عشایر میهمان
۳۹	کوچ سنتی
۴۰	کوچ ماشینی
۴۰	یل
۴۰	تیرم
۴۰	هازرات
۴۱	هوز
۴۱	تخم‌ارم
۴۱	قورنگ
۴۱	عشیرم
۴۲	چوپان
۴۲	خانوار
۴۲	مال
۴۲	بنه‌مال
۴۲	خانوار عشایر کوچنده
۴۲	استان محل استقرار
۴۳	شهرستان و دهستان محل استقرار
۴۳	دامدار
۴۳	خشم‌دار
۴۳	ییلاق
۴۳	قشلاق
۴۴	مرتع
۴۴	مراتع قشلاقی
۴۴	مرتع‌دار عشایری
۴۵	کوچ

۴۵	کوچ نشینی
۴۵	منزل
۴۵	پیشوار (پیش‌بار)
۴۶	دیوان‌خان (دیواخان)
۴۶	سربه چیت/ سر وه چیت
۴۶	کوچروی
۴۶	عادات، آداب و آیین‌ها و خصلت‌ها در بین عشایر و ایلات
۴۶	بزرگ منشی در بین عشایر کوچ نشین
۴۷	مهمانی و میزبانی عشایر کوچ رو
۵۰	خصلت‌های پسندیده در مهمان‌نوازی‌ها
۵۱	پوشش مناسب مردمان ایل در مهمانی‌ها
۵۲	محل اسکان مهمان
۵۳	کوچ عشایر مهمان
۵۴	تجهیزات و امکانات در منازل عشایری کوچ نشین
۵۵	تجهیزات و امکانات در منازل روستایی

فصل سوم: اقوام ایرانی

۵۹	اقوام ایرانی
۶۰	اقوام آذری
۶۰	اقوام ترکمن
۶۱	اقوام تالشی
۶۱	شاهسون‌ها
۶۱	شعبات ایل شاهسون
۶۱	الف) شاهسون‌های آذربایجان
۶۲	ب) شاهسون‌های خرقان، خمسه، استان مرکزی، قم و تهران
۶۲	عشایر گُرد
۶۳	عشایر لرستان (لر و لک)
۶۳	ایل و عشایر ممسنی
۶۵	اقوام عرب

فصل چهارم: عشایر و ایلات کوچ نشین

(استان های آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، اردبیل، زنجان، قزوین)

۶۹	استان آذربایجان شرقی.....
۷۰	عشایر آذربایجان شرقی.....
۷۱	پوشش زنان و مردان در آذربایجان.....
۷۱	اخلاق مهمان نوازی در آذربایجان شرقی.....
۷۲	مسکن عشایر شاهسون.....
۷۳	عشایر ارسباران / قره داغ.....
۷۳	بیلاق و قشلاق شاهسون و ارسباران.....
۷۴	فرهنگ، آداب و رسوم ایلات آذربایجان شرقی.....
۷۵	ادبیات فولکلوریک آذربایجان.....
۷۷	آیین ازدواج در بین اقوام آذربایجانی.....
۷۸	خواستگاری در میان ایل شاهسون.....
۷۹	استان آذربایجان غربی.....
۷۹	جلوه های جهانگردی عشایر در استان آذربایجان غربی.....
۸۰	بیلاق و قشلاق.....
۸۰	منطقه ی بیلاقی ایل مامش.....
۸۱	باورهای مردم ایل بیگ زاده.....
۸۱	ویژگی های قومی در بین ایل بیگ زاده.....
۸۲	آداب و رسوم مردم ایل مامش.....
۸۲	باورها.....
۸۳	آداب و رسوم مردم ایل جلالی.....
۸۴	مرگ و سوگواری در میان مردم ایل جلالی (خلیکانلو).....
۸۴	رسوم و عادات ایل حیدرانلو.....
۸۵	ایل قره پاتاق.....
۸۶	لالایی های مادرانه ی اقوام.....
۸۸	استان زنجان.....
۸۸	کوچ نشینی در زنجان.....
۸۹	جاذبه های عشایری زنجان.....
۹۳	پوشش زنان در بعضی مناطق عشایری زنجان.....

۹۴	پوشش مردان
۹۵	استان قزوین
۹۵	پیشینه‌ی تاریخی ایلات و طوایف ساکن در قزوین
۹۶	الوار و گُرد
۹۶	چگنی‌ها
۹۷	غیاثوند
۹۷	طایفه کاکاوند
۹۷	طایفه رشوند
۹۸	شاهسون‌ها
۱۰۰	عزاداری در دهات بلوک زهرا
۱۰۱	ادای نذورات در بین اقوام در قزوین
۱۰۲	لالایی‌های مادران در قزوین
۱۰۳	استان اردبیل
۱۰۳	کوه سبلان
۱۰۴	جاذبه‌ها و جلوه‌های عشایری استان اردبیل
۱۰۴	ییلاق و قشلاق ایل شاهسون
۱۰۵	ایل شاطرانلو
۱۰۵	ایل ارسباران (قره داغ)
۱۰۶	ییلاق و قشلاق ایل ارسباران
۱۰۶	عشایر شاهسون
۱۰۹	پوشاک شاهسون‌ها
۱۰۹	موسیقی
۱۱۰	مراسم عروسی در اردبیل
۱۱۱	نواهای مادرانه در بین اقوام در اردبیل
۱۱۲	بایاتی‌ها در اردبیل
۱۱۲	نذورات در اردبیل
۱۱۳	نذورات عید قربان در قره گُلِ مشکین شهر
۱۱۳	سفره‌های نذری در روستای قره گُل
۱۱۴	صنایع دستی عشایر اردبیل

فصل پنجم: ایلات و عشایر استان های کرمانشاه، همدان، کردستان، لرستان، ایلام

۱۱۷	 استان کرمانشاه
۱۱۷	 ایلات و طوایف مستقل کرمانشاه
۱۱۸	 عشایر کرمانشاه
۱۱۹	 زمان ییلاق و قشلاق کوچ در کرمانشاه
۱۲۰	 مسیرهای کوچ
۱۲۱	 ایل راه کوچ
۱۲۲	 باورهای مردم ایلات سنجابی و کلهر
۱۲۵	 مراسمات عقد و عروسی ها
۱۲۶	 تهیه ی غذا در بین اقوام در کرمانشاه
۱۲۷	 کندوله
۱۲۸	 بیت مشکه در روستای کندوله
۱۲۸	 صنایع دستی عشایر کرمانشاه
۱۲۹	 استان همدان
۱۳۰	 ییلاق و قشلاق ایل ترکاشوند
۱۳۱	 اعتقادات و باورهای مردم در وارم
۱۳۲	 آداب غذا خوردن در بین مردمان ایل
۱۳۳	 آواها و نواها در بین اقوام در همدان
۱۳۴	 بیت مشکه در منطقه ی پیر سواران ملایر
۱۳۴	 مشکه جان، همت کن و کره برسان (خواهش می کنم همت کن)
۱۳۴	 گله به آغل رسید (می خواهم بروم گوسفندان را بدوشم)، کره را بیار
۱۳۴	 چوب مشکه زنی از چوب سنجد است، کره اش برنج دانه دانه است
۱۳۴	 آن ماستی که در مشکه ریخته حلال است، کره اش خالص و زلال است
۱۳۴	 لالایی گفتن مادران در پیر سواران ملایر
۱۳۴	 نمونه ی ابیات دیگر که برای بچه های دو ساله گفته می شد
۱۳۵	 لالایی های قدیمی مادران در نهاوند
۱۳۶	 ازدواج در بین پیرسواران ملایر
۱۴۰	 استان کردستان
۱۴۲	 ترانه های کار در کردستان
۱۴۲	 ترانه ی مشک زنی در کردستان

۱۴۳	 اشعار زنان کُرد در وقت قالی‌بافی
۱۴۳	 اشعار زنان کُرد در وقت شیر دوشی و نخ ریسی
۱۴۳	 آیین سنتی عروسی در کردستان
۱۴۴	 گره گشایی با نان و نمک در بین طوایف کردستان
۱۴۴	 مراسم کشتی زوران پاتوله در کردستان
۱۴۷	 پوشاک بانوان کردستانی
۱۴۷	 آداب مهمان نوازی در روستاهای کردستان
۱۴۹	 دیگر عادات مردم کردستان
۱۵۱	 استان لرستان
۱۵۲	 ایلات لرستان
۱۵۵	 ایل بیرانوند
۱۵۵	 آواهای کار
۱۵۶	 آواهای مشک زنی زنان ایل بیرانوند
۱۵۸	 مشک را، پای تپه جفا بزنم
۱۵۹	 نوای شیر دوشی
۱۶۱	 سرود برنج کوبی در لرستان
۱۶۳	 آراستگی فردی در بین زنان و مردان در استان لرستان
۱۶۳	 استقبال از مهمانان در لرستان
۱۶۵	 لباس زنان و مردان لُر
۱۶۷	 استان ایلام
۱۶۷	 سوابق کوچ نشینی در ایلام
۱۷۱	 ایل‌راههای عشایری استان ایلام
۱۷۴	 آداب سکونت در زیرسیاه چادرعشایری
۱۷۶	 مهمان نوازی مردمان ایل
۱۷۷	 نوهای مادران عشایر در ایلام
۱۷۸	 سرود «چالگ میه کُوت»
۱۷۹	 سرود کوچ
۱۸۰	 نوای چشمه ساران
۱۸۰	 سرود مشکه ابیت مشکه
۱۸۴	 صنایع دستی و دستاوردهای عشایری

سنت ازدواج در بین عشایر ایلام..... ۱۸۴

فصل ششم: ایلات و عشایر استان های گیلان، مازندران و گلستان

استان گیلان.....	۱۸۹
جلوه های گردشگری عشایر استان گیلان.....	۱۸۹
عشایر تالش و رودبار.....	۱۹۰
نغمه ی مشک زنی در تالش.....	۱۹۰
مراسم غلّم وه چینی در روستاها و عشایر دیلمان.....	۱۹۱
مراسم عروسی در دیلمان.....	۱۹۲
استان مازندران.....	۱۹۵
قطب عشایری استان مازندران.....	۱۹۵
آیین های عاشورایی در بین اقوام مازندرانی.....	۱۹۸
قربانی کردن گوسفند در عید قربان در کلاردشت.....	۲۰۰
نذری تحویل سال در کلاردشت.....	۲۰۰
سفره ی ابوالفضل (ع).....	۲۰۱
نذورات و نیت گرفتن از ماه رمضان در آمل.....	۲۰۱
استان گلستان.....	۲۰۲
گردشگری در استان گلستان.....	۲۰۲
بندر ترکمن.....	۲۰۲
آداب و رسوم برپا کردن «اوی».....	۲۰۳
مهمان نوازی در میان ترکمن ها.....	۲۰۶
آواز هژولی در هنگام دوشیدن حیوانات شیرده.....	۲۰۸
الیش درمه.....	۲۰۹

فصل هفتم: ایلات و عشایر استان های خراسان رضوی، خراسان شمالی، خراسان جنوبی

خراسان رضوی.....	۲۱۳
آداب و عادات زنان ایلات و عشایر خراسان.....	۲۱۶
لالایی ها در خراسان رضوی.....	۲۱۷
ترانه ی عروسی در دهات اطراف نیشابور.....	۲۱۷
ترانه های قالی بافی در خراسان.....	۲۱۷

۲۱۸		ترانه‌ی خنابندان در روستای قیطاقی قوچان
۲۱۹		نمونه‌ای از نواهای مادران در نواحی تربت حیدریه
۲۱۹		نذری دادن در بعضی از روستاهای قوچان
۲۲۱		استان خراسان شمالی
۲۲۱		ایلات خراسان شمالی
۲۲۲		آداب و رسوم عروسی
۲۲۵		پوشاک
۲۲۶		جاذبه‌های ایلی و عشایری خراسان شمالی
۲۲۸		خراسان جنوبی
۲۲۸		عشایر کوچنده در خراسان جنوبی
۲۲۹		پوشش سنتی زنان و مردان در استان خراسان جنوبی
۲۲۹		پوشاک مردان
۲۳۰		پوشاک زنان
۲۳۱		لالایی
۲۳۲		اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ
۲۳۲		مشک (انین) مسکه زنی در بیرجند
۲۳۳		نوای زنان بیرجندی در مجالس سوگواری
۲۳۳		نمونه‌ای از نوای مویه‌ی زنان بیرجندی
۲۳۴		جشن‌ها و اعیاد ملی و مذهبی

فصل هشتم: ایلات و عشایر استان‌های خوزستان، بوشهر و هرمزگان

۲۳۹		استان خوزستان
۲۴۰		عشایر منطقه‌ی شادگان
۲۴۲		ذبح گوسفند در جلو پای عروس در ماهشهر
۲۴۳		مراسم حجاج در شوشتر
۲۴۴		عرب‌های خوزستان
۲۴۴		لالایی‌ها در باغملک ایذه
۲۴۵		ترانه‌های خنابندان در جنوب ایران
۲۴۷		سنت عزاداری در بین اقوام در ایذه
۲۴۸		مراسم ازدواج در بین اقوام لرکیان

مقدمه

در پهن‌دشت جغرافیایی کشور عزیزمان ایران، با این همه زیبایی‌های بدیع خدادادی، اقوامی اصیل، نجیب، مهمان نواز، مقتدر و سلحشور از نیاکان ما در طی زمان‌های بسیار کهن، این خاک پرگهر را به نشانه‌ی آبادانی و برکت برای زندگی خود برگزیده‌اند و از آن دوران‌ها تا کنون برای حفظ و پاسداری از آن لحظه‌ای آرام و قرار نداشته و در جهت سربلندی آن کوشیده‌اند. آن‌ها با شعار «همه جای ایران سرای ماست» و «مرا ارج ایران بیاید شناخت»، به این سرزمین اسلامی، یعنی ایران همیشه ماندگار افتخار می‌کنند.

در بین این اقوام آن چه که همیشه مورد توجه و احترام عامه و اقشار مردم بوده و مورد رضایت خدا و خلق او قرار داشته، اقوامی بوده‌اند که برای ادامه‌ی زندگی از هیچ کوششی دریغ ننموده و به عنوان قشر مولد جامعه، سختی‌ها و سردی و گرمی زندگی را به جان و دل خریده و در خدمت مردم بوده‌اند.

این قشر از جامعه که اکثر در قالب ایلات و طوایف فعالیت می‌کنند، از همان روزگاران کهن تا به امروز همواره به شغل دام‌داری و دام‌پروری توأم با سنت کوچ نشینی و کوچ روی و حرکت از میان ایل‌راه‌ها و گذرگاه‌های سخت و صعب‌العبور کوهستان‌ها و دشت‌های دور و نزدیک و انجام ییلاق و قشلاق و در زیر کپرها، آبه‌ها، سیاه چادرها و آلاچیق و کولا و بسیاری از سرپناه‌های ساده و موقت به زندگی پر مشقت خود ادامه داده و نه تنها تولید کننده، بلکه خودکفا و کم توقع هم بوده‌اند. با این توصیف باید به این اقوام خدافوت گفت و تلاش شبانه‌روزی آن‌ها را ستود.

اکنون این اقوام در سراسر ایران با نام‌ها و نشان‌هایی ماندگار و شناخته شده در قالب ایلات، عشیره‌ها و طوایف بزرگی، مانند: ایل کلهر، کرد، لر، لک، شاهسون، قشقایی، بلوچ، آذری، عرب ایرانی تبار، ترکاشوند، زنگنه، جمیر، ترکمن، زوله، ارکوازی، خزل، گرد، کایدخورده، ملکشاهی، بیرانوندی، حسنوندی، میرزاوندی، لر، لک، و بسیاری دیگر از

ایل و طوایف، با حفظ فرهنگ و سنت‌ها، آداب و آیین‌ها و با مراسماتی گوناگون زندگی می‌کنند. بنابراین از لحاظ فرهنگی و ارتباطات قومی با دیگر اقوام نیز می‌توان این اقوام را مورد توجه قرار داد. زیرا علاوه بر تولید و دام‌داری، مردم این اقوام به سبب انجام ییلاق و قشلاق در طی سالیان متعدد و حرکت به سمت استان‌های همجوار و مناطق دور و نزدیک، قومیت‌ها را تکامل بخشیده و در انجام تبادلات فرهنگی و آیینی و ایجاد ارتباط با فرهنگ دیگر اقوام، خوش درخشیده‌اند.

بنابراین نگارنده سعی نموده است تا به پاس احترام این عزیزان، چنین ارتباطات قومی و فرهنگی را که از ویژگی‌های بارز در بین اقوام کوچ‌نشین ایران بوده در این مجموعه در حد وسع خود تقدیم عزیزان نماید.